

ISSN: 2146-4901
e-ISSN: 2667-6575

Kur'an'a Göre Medine Dönemi Cihad Tebliğ İlişkisi

The Relationship of Jihād and Dawah Medinan Period According to the Qur'ān

İsmail KURT

ORCID: [0000-0001-6118-0349](https://orcid.org/0000-0001-6118-0349) | E-Posta: ismailkurt1000@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı
Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı
Assistant Professor, Balıkesir University, Faculty of Divinity, Department
of Qur'anic Recitation
Balıkesir, Türkiye
ROR ID: [02tv7db43](https://orcid.org/02tv7db43)

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Kurt, İsmail. "Kur'an'a Göre Medine Dönemi Cihad Tebliğ İlişkisi". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Aralık 2023), 151-172.
<https://doi.org/10.35415/simakifd.1349931>

Date of Submission (Geliş Tarihi)	25. 08. 2023
Date of Acceptance (Kabul Tarihi)	06. 11. 2023
Date of Publication (Yayın Tarihi)	15. 12. 2023
Article Type (Makale Türü)	Research Article (Araştırma Makalesi)
Peer-Review (Değerlendirme)	Double anonymized – At Least Two External (Çift Taraflı Körleme / En az İki Dış Hakem).
Ethical Statement (Etik Beyan)	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited. (Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur). Bu makale, 2019 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Ömer Dumlu danışmanlığında tamamlanmış olan Kur'an'da Cihad isimli doktora tezinden üretilmiştir. Bu tez 2021 yılında Kur'an'da Cihad Tematik ve Semantik Bir İnceleme adıyla Fecr Yayınları tarafından da basılmıştır/This article was produced from the doctoral thesis named <i>Jihad in the Quran</i> , which was completed under the supervisor of Professor Doctor Omer Dumlu at Dokuz Eylul University Institute of Social Sciences in 2019. This thesis was also published by Fecr Publications in 2021 under the title <i>Kur'an'da Cihad Tematik ve Semantik Bir İnceleme (Jihad in the Quran: A Thematic and Semantic Analysis)</i> .
Plagiarism Checks (Benzerlik Taraması)	Yes (Evet) – Ithenticate/Turnitin.
Conflicts of Interest (Çıkar Çatışması)	The author(s) has no conflict of interest to declare (Çıkar çatışması beyan edilmemiştir).
Complaints (Etik Beyan Adresi)	suifdergi@gmail.com
Grant Support (Finansman)	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır).
Copyright & License (Telif Hakkı ve Lisans)	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır).

Özet

Bu çalışmada Medine dönemi cihad-tebliğ ilişkisi Kur'ân merkezli olarak ele alınmaktadır. Çalışmamızın amacı Medine dönemindeki Allah yolunda cihad ile İslam'a davet arasındaki ilişkiyi olgu-nas diyalektiği çerçevesinde Medenî sureler ve kısmen de siyer üzerinden kronolojik olarak ortaya koymaktır. Yapılan çalışmalarda siyer merkezli olarak özellikle Medine dönemindeki askeri cihada değinilirken Medine dönemi cihad-tebliğ ilişkisi Kur'ân merkezli olarak ele alınmamıştır. Bu çalışmanın ana iskeletinin Kur'ân üzerinden kurulması ve cihad-tebliğ ilişkisinin eşit şekilde birlikte irdelenmesi bu araştırmayı diğer çalışmalardan ayırmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman, literatür tarama ve analizi yöntemi kullanılmıştır. Yine çalışmada sure kronoloji konusunda genel olarak Câbirî'nin (1936-2010) *Fehmü'l-Kur'ân*'da takip ettiği sıralamaya uyulmuş, Medenî surelerdeki ayetler ele alınırken Mukâtil (öl. 150/767), Taberî (öl. 310/923), İbn Hişâm (öl. 218/833), Buhârî (öl. 256/870), Derveze (1888-1984) gibi klasik ve modern dönem müelliflerinin verdiği siret bilgisinden de istifade edilmiştir. Çalışmada ulaştığımız en genel bulgu ve sonuçlar ise şunlardır: Medine'ye hicretle birlikte değişen olgu Medine'de vahyin üslûbunun değişmesine ve cihad-tebliğ yönteminin farklılaşmasına yol açmıştır. Olgu ve nas değişmekle birlikte Allah yolunda cihadın ve İslam'a davetin nasıl yapılacağını ise her zaman Kur'ân belirlemiştir. Mekke'de sabır ve hicret şeklinde yapılan cihad ve tebliğ, olgunun değişmesiyle birlikte Medine'de daha çok infak ve savaş şeklinde yapılmıştır. Yine İslam'a davet bağlamında Medine'de Hz. Peygamber'e hiçbir zaman "sabret" denilmemiş, "sabredin" hitabı Müslümanlara yöneltilmiştir. Genel olarak Medine dönemi cihad-tebliğ ilişkisini Hudeybiye Barışı öncesi ve sonrası şeklinde iki farklı döneme ayırabiliriz. Medine'ye hicretle birlikte İslam davetinin muhatabına Yahudiler, münafıklar, Medine'ye gelen heyetler, Kureyş dışındaki müşrik Araplar dahil olsa da Mekke müşrikleri her zaman cihadın ve tebliğin esas muhatabı olmuştur. Kureyş'in Mekke'de başlayan İslam davetini engelleme girişimi Medine döneminde yapılan üç büyük cihad/savaş ile durdurulmuş, Hudeybiye Anlaşması ile İslam davetinin önü açılmış, Mekke Fethi ile de İslam'ın önündeki en büyük engel tamamen ortadan kaldırılmıştır. Hicretle birlikte Medine'deki eski statülerini kaybeden Medine Yahudilerinin İslam davetine düşmanlık etmesi Müslümanların onlara karşı da cihad etmesine yol açmıştır. Medine döneminde savaş ve seriyyelerin yanı sıra evlilikler yoluyla da İslam davetinin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmıştır. Vahyin apaçık bir fetih dediği Hudeybiye Barışı İslam'ın tebliğinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Hudeybiye Barışı İslam'ın tebliğinin emniyet ve güven içinde yapılmasının, Bizans, Sasani gibi büyük devletlere davet mektuplarının gönderilmesinin yolunu açmış ve özellikle Kureyş'ten korkan Hicazdaki müşrik Arapların İslam'a katılmasını hızlandırmıştır. İslam'a davet yolunda ne Kur'ân ne de Hz. Peygamber için savaş hiçbir zaman ana hedef olmamıştır. Asıl gaye her zaman insanların gönüllerinin İslam'a kazandırılması olmuştur. Bu nedenle Kur'ân, azılı düşman Kureyş barışa yanaşırsa Müslümanların da barışa yanaşmasını salık vermiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber de bir müminin eliyle tek bir insanın Müslüman olmasının, kişinin alacağı en değerli ganimetten daha hayırlı olduğunu vurgulamıştır. Sonuç olarak Mekke'de "Ey Peygamber! kalk ve insanları uyar" şeklindeki ilk vahiylerle başlayan İslam'a davet ve cihad, Medine döneminin sonundaki Veda Haccı'nda Hz. Peygamber'in "Allah'ım! tebliğ ettim mi?" hitabına kadar vahyin belirlemesi doğrultusunda devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Cihad, Tebliğ, Medine Dönemi.

Abstract

In this study, the relationship of jihād and dawah in the Medinan Period is discussed based on the Qurān. The aim of the study is to chronologically reveal the relationship between jihād in the way of Allah and the dawah to Islam in the Medinan Period within the framework of the phenomenon-text dialectic based on Medinan suras and partly the sīrah. In the studies carried out, especially the military jihād in the Medinan Period was mentioned as sīrah-centered, the jihād-dawah relationship in the Medinan Period was not discussed based on the Qurān. Establishing the main framework of the study through the Qurān and examining equally the jihād-dawah relationship distinguish this research from other studies. During the study, document analysis, literature review and analysis method, some of the qualitative research methods, were used. Again, in the study, the order that Jābirī (1936-2010) followed in *Fahm al-Qurān* was followed in general in terms of surah chronology. While dealing with the verses in Medinan suras, the knowledge of sīrah given by classical and modern authors such as Mukātil (d. 150/767), Tabarī (d. 310/923), Ibn Hisham (d. 218/833), Bukhārī (d. 256/870) and Darwaza (1888-1984) has also been utilized. The most general findings and conclusions reached in this study are as follows: The phenomenon that changed with the migration to Medina led to a change in revelation and the differentiation of the jihād-dawah method in Medina. Although the phenomenon and text change the Qurān has always determined how to make jihād in the way of Allah and the dawah to Islam. Jihād and dawah, which were made in the form of patience and migration in Mecca, mostly were made in the form of spending and war in Medina with the change of the phenomenon. In general, the jihād-dawah relationship in the Medinan Period can be divided into two different periods, before and after the Hudaibiyah Peace. Even though Jews, hypocrites, delegations coming to Medina, and polytheist Arabs other than Quraysh were included in the call of Islam with the emigration to Medina, the Meccan polytheists have always been the main addressees of jihād and dawah. The attempt of the Quraysh to prevent the dawah to Islam, which started in Mecca, was stopped with three great jihāds/wars in the Medinan Period, with the Treaty of Hudaibiyah, the way for the dawah to Islam was opened, and with the Conquest of Mecca, the biggest obstacle to Islam was completely removed. The enmity of the Jews of Medina, who lost their former status in Medina with the Hijra, to the call of Islam, led Muslims to jihād against them as well. In the Medinan Period, the obstacles to the dawah of Islam were tried to be removed through marriages as well as wars and expeditions. The Peace of Hudaibiyah, which the revelation called a clear conquest, was an important turning point in the dawah of Islam. The Hudaibiyah Peace paved the way for the safe and secure transmission of Islam and for sending dawah letters to great giants such as Byzantium and Sassanid, and especially the polytheist Arabs in the Hijaz, who were afraid of the Quraysh, accelerated the conversion to Islam. War has never been the main target for neither the Qurān nor the Prophet in the way of dawah to Islam. The main goal has always been to win people's hearts to Islam. For this reason, the Qurān has recommended that if the greatest enemy, the Quraysh, approach peace, Muslims should also approach peace. Likewise, the Prophet emphasized that the conversion of a single person to Islam at the hands of a believer is better than the most valuable booty he will receive. As a result, the dawah to Islam and jihād, which started with the first revelations in Mecca, "O Prophet, get up and warn the people", and continued in line with the determination of the revelation until the Prophet's address "O Allah, did I convey the message" in the Farewell Pilgrimage at the end of the Medinan Period.

Key Words: Tafsir, the Qurān, Jihād, Dawah, Medinan Period.

Giriş

Kur'ân'a bakıldığında gerek muhteva gerekse üslup açısından Mekkî ve Medenî sureler arasındaki fark açık bir şekilde görülecektir. Kur'ân'ın nüzul asrında Medine'ye yapılan hicret, cihad-tebliğ ilişkisi bağlamında olgu-nas diyalektiği açısından hem o dönem hem de daha sonraki İslam tarihi için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Mekke'de İslam'ın tebliğine karşı yapılan baskı ve engellemeler Medine'de de devam etmekle birlikte Müslümanların durumunun/konumunun değişmesi/iyileşmesi tebliğ üzerindeki baskı ve engellemelerin bertaraf edilmesini kolaylaştırmıştır. Mekke döneminde Müslümanların içinde bulunduğu şartların bir gereği olarak genellikle sabır ve hicret şeklinde yapılan cihad, Medine döneminde değişen şartlar gereği daha çok infak ve kıtal şeklinde yapılmaya başlanmıştır. Mekke'de İslam'ın tebliğ edilmesi bağlamında Hz. Peygamber'e "onlara/inkarcılara karşı Kur'ân ile büyük cihad et"¹ denilirken Medine'de İslam davetinin üzerindeki baskı ve engellemelerin devam etmesi nedeniyle bir yandan "Ey Peygamber! müminleri savaşa teşvik et"² denilmiş, diğer yandan gerçek müminlerin "canlarıyla ve mallarıyla Allah yolunda cihad edenler"³ olduğu söylenerek olgunun değişmesiyle yapılan mücadelenin şekli de değişmiştir.

Bu çalışmada Medine dönemi cihad-tebliğ ilişkisi olgu-nas diyalektiği çerçevesinde Kur'ân ve kısmen de siyer merkezli olarak kronolojik bir şekilde ele alınacaktır. Çalışmanın amacı Medine dönemindeki cihad-İslam'a davet arasındaki irtibatı, Medine'de cihadın nasıl yapıldığını, Medenî cihadın Mekkî cihattan farkını, Medine'de cihad-tebliğ ilişkisinin nasıl olduğunu Kur'ân ve siyer üzerinden ortaya koymaktır. Konuyla alakalı -özellikle askeri cihatla ilgili- bazı çalışmalar⁴ yapılmış olsa da olgu-nas diyalektiğini dikkate alan ve doğrudan Kur'ân üzerinden cihad-tebliğ ilişkisini ele alan bir çalışma yapılmamıştır. Bu bakımdan bu çalışma ile sadece askeri cihadı ele almaktan ziyade Medine dönemi cihad-tebliğ ilişkisine odaklanılarak konu daha kapsamlı ve daha bütüncül bir perspektiften Kur'ân merkezli olarak sunulmaya çalışılacaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden

¹ el-Furkân 25/52. Bu ve bundan sonraki ayet mealleri klasik ve modern tefsirlerden yararlanarak şahsımız tarafından verilmiştir.

² el-Enfâl 8/65.

³ el-Enfâl 8/72; el-Hucûrât 49/15.

⁴ Konuyla alakalı askeri cihad bağlamında siyer merkezli yapılan çalışma için bk. İhsan Süreyya Sırma, *İslami Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015); Ahmet Keleş, "Cihad-Tebliğ-Kılıç Bağlamında İslam'ın Yayılışı", *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu*, ed. Komisyon (Ankara: Fecr Yayınları, 2007), 249-280; Fatih Orhan, "Cihadın Mahiyeti ve "Tebliğ Metodu" Olarak Kullanılması", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 25 (2015), 343-359.

biri olan doküman, literatür tarama ve analizi yöntemi kullanılacaktır. Medine dönemi cihad-tebliğ ilişkisi ortaya koyulurken çalışmanın ana iskeleti Medenî surelerdeki cihad-tebliğ irtibatıyla alakalı ayetler üzerinden kronolojik olarak kurulacaktır. Sure kronolojisi konusunda genellikle Câbirî'nin sıralaması esas alınacaktır. Medine dönemi cihad-tebliğ irtibatını gösteren siyer malumatı konusunda ise daha çok Mukâtil, Taberî, İbn Hişâm, Buhârî gibi klasik dönem ve Derveze, Câbirî gibi modern dönem müelliflerinin verdiği siretle ilgili bilgiler ayetlerle birlikte değerlendirilecektir.

1. Medine'ye Hicretle Beraber Olgunun Değişmesi, Cihad ve Tebliğin Farklılaşması

Medine'ye hicret, Müslümanları Mekke dönemindeki gibi zayıf ve küçük bir grup olmaktan çıkarmış ve Müslümanlara siyasi bir hüviyet sağlamıştır.⁵ Hicretle birlikte olgunun ve muhatapların değişmesi İslam'ın tebliğ edildiği muhatapların ve bunlarla yapılacak mücadelenin metodunu da değiştirmiş, çeşitlendirmiştir. Mekke döneminde genellikle Kur'ân'la, insanları ikna etmeyle, sabretme ve hicret etme şeklinde yapılan davet ve cihada Medine döneminde yeni dinin bir toplumunun ve müstakil bir devletin teşekkül etmesi nedeniyle infak ve savaş gibi metotlar da eklenmiştir. İslam'ın tebliği ve cihattaki bu değişiklik olgunun değişmesiyle bağlantılıdır. İki dönem arasındaki şartların büsbütün farklı olması Kur'ân'da tezat gibi görünen hususların temel nedenidir. Bu durumu dikkate almamak, ayetleri bağlamından koparmak, ayette husus/özel olarak ifade edilen bir şeyi genel/umum yapmak, iki dönem arasındaki farklı olguyu hesaba katmamak ayetler arasında çelişki olduğu izlenimi uyandırabilmektedir.⁶ İki dönem arasındaki farklı olgu dikkate alındığında ise Mekkî ve Medenî ayetler arasında bir çelişki veya ayetlerin birbirini nesh etmesi değil, değişen olgu ve şartlara göre hareket etme durumunun olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle olgu ve şartların bir gereği olarak Mekke'de hicret şeklinde yapılan cihad, Medine'de savaş şeklinde yapılmıştır. Daha açık ifadeyle Medine'de olgunun değişmesi vahyin değişen olgu doğrultusunda gelmesini sağlamış, Hz. Peygamber de değişen şartlara

⁵ Taha Hüseyin, *Cahiliye Şiiri Üzerine*, çev. Şaban Karataş (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003), 63-64.

⁶ Muhammed Âbid el- Câbirî, *Fehmü'l-Kur'âni'l-hakîm et-Tefsîru'l-vâdîh hasebi tertîbi'n-nüzûl* (Mağrib: Daru'l-Beydâ, 2008), 3/36. Örneğin seyf ayeti olarak bilinen Tevbe Suresi 5. ayetteki "o müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün" ayetinin anlaşmayı bozan müşriklerin dışında bütün müşriklere genellenmesi böyle bir hatadır. Nitekim Reşid Rıza da ayette kastedilen müşriklerin 13. ayette de ifade edilen anlaşmalarını bozan müşrikler olduğunu belirtmektedir. Bk. Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'lÂmma li'l-Kitâb, 1990), 10/151.

göre davranmış İslam'ı tebliğ vazifesini ve Allah yolunda cihadını bu yeni duruma göre sürdürmüştür.

Medine'de İslam'a davet edilen muhataplara⁷ Medine'nin sakini olan Yahudiler ve Medine'de ortaya çıkan münafıklar da eklenmiş, doğal olarak Müslümanlar onlara karşı da cihad yapmak mecburiyetinde kalmıştır. İslam'ın tebliğinin ve vahyin hitabının onlara karşı yoğunlaşması bu sınıflarla irtibatın artması dolayısıyladır. Yoksa Kur'ân Mekke'den itibaren kendinden önceki Tevrat ve İncil gibi ilahi kitapları tasdik edici olduğunu,⁸ Hz. Muhammed'in daha önceki peygamberin devamı olduğunu söylemiştir.⁹ Medine'ye hicretin ilk zamanlarında Yahudilerle sürtüşmelerden önce¹⁰ Hz. Peygamber, Yahudilerin de kiblesi olan Mescidi Aksa'ya yönelerek onların İslam'a katılmasını amaçlamıştır. Mekke'deki müşriklerle ilişkinin çerçevesini vahiy belirlediği gibi Yahudilerle olan bu ilişkinin çerçevesi de Kur'ân tarafından belirlenmiştir. Nitekim hitabın doğrudan Yahudilere yönelmesi, onların birebir muhatap alınması da Mekke döneminin sonlarına doğru hicretin netleşmesi sonrasında artmıştır.¹¹

Medine'de bir İslam toplumunun teşekkül etmesi¹² ve vahyin muhataplarının çeşitlenmesi Medine döneminde inen ayetlerin de farklılaşmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak Hz. Peygamber'e cihat ve tebliğle alakalı verilen emirler de değişmiştir. Örneğin Mekke'de İslam'ı tebliğ ederken karşılaştığı problemler karşısında Hz. Peygamber'e sürekli sabır tavsiye edilirken¹³ Medine'de hiçbir zaman "sabret" denilmemiştir.¹⁴ Medine'de

⁷ Mekke'de de de hitap İslam davetinin durumuna göre zaman zaman Arap müşriklere, Mekke'ye gelen Ehl-i kitap bir gruba vb. farklı gruplara olmuştur. Mesela Kasas Suresi 52-55. ayetler Mekke'de Hz. Peygamber'le görüşen Habeşliler hakkında nazil olmuştur. Bk. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et- Taberî, *Câmiu'l-beyan an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 10/505; Ebu Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakka vd. (Mısır: Mustafa el-Bâbi el-Halebî ve Evlâdüh, 1375/1955), 1/391-392.

⁸ Fâtır 35/31; el-Ahkâf 46/30.

⁹ eş-Şûrâ 42/13.

¹⁰ Medine'ye hicret sonrası Kudüs Müslümanların kiblesi olmuş ve bu durum hicretin 17. ayına kadar sürmüştür. Bk. İbn Hişâm, *Sire*, 1/550.

¹¹ İsrâ Suresi Benî İsrail Suresi olarak da isimlendirilir. Bk. Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Selâme (Suudi Arabistan: Dâr-u Tayyibe, 1420/1999), 5/5. Bu Surenin 23-39. ayetlerindeki 10 emirle Yahudilerin 10 emri arasında bir benzerlik de kurulmaktadır.

¹² Medine'ye hicretle birlikte Hz. Peygamber'in liderliğinde Müslümanlar orada belli bir güç oluşturmuştur.

¹³ Mekkî surelerde 19 ayette doğrudan Hz. Peygamber'e sabretmesi emredilmiştir. Bu ayetler için bk.: Yûnus 10/109; Hûd 11/49, 115; en-Nahl 16/127; el-Kehf 18/28; Tâha 20/130; er-Rûm 30/60; Lokmân 31/17; Sâd 38/17; el-Mü'min 40/55, 77; el-Ahkâf 46/35; Kâf 50/39; et-Tûr 52/48; el-Kalem 68/4; el-Meâric 70/5; el-Müzzemmil 73/10; el-Müddessir 74/7; el-İnsân 76/24. Mekkî bir sure olan Nahl suresindeki 127. ayetin Uhud savaşıyla bağlantılı kabul edilmesi mevcut esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin varlığından kaynaklıdır. Sureleri bir bütün olarak gören Mekkî sureler içinde Medenî, Medenî sureler içinde Mekkî bir ayetin varlığını kabul etmeyen Câbirî gibi müellifler ise bu ayetin de Mekkî olduğunu kabul etmektedir. Bizim kanaatimiz de bu yöndedir.

Müslüman bir toplumun oluşması ve İslam'ın tebliğinin bu topluluk tarafından da yapılması nedeniyle sabır emri -genellikle Medenî cihad olan savaşla irtibatlı olarak- doğrudan Müslümanlara yapılmıştır.¹⁵ Bir diğer deyişle Mekke'de daha çok Hz. Peygamber'in üzerinde olan tebliğ vazifesi Medine'de Müslümanlara da yüklenmiştir. Yine daha önce Mekke müşriklerinin İslam davetine karşı alaycı davranışları karşısında Hz. Muhammed'e "onlara müsamaha göster, onlardan güzelce uzaklaş"¹⁶ denilirken; Medine'de Müslümanları kışkırtan Medine Yahudilerine yönelik olarak "onları affedin, onlardan uzaklaşın"¹⁷ denilmiştir.

İslam toplumunun oluşması, Müslümanların belli bir güce kavuşması nedeniyle İslam'ı tebliğ esnasında Mekke'de Hz. Peygamber'e Mekke müşriklerine karşı "de ki mümin-Müslüman olmam, bir Allah'a kulluk etmem emredildi"¹⁸ gibi hitaplar da Medine'de bırakılmıştır. Yine Mekke'de gelen vahiylerdeki "hatırlat, öğüt ver, Kur'an ile öğüt ver"¹⁹ şeklindeki emirler de terk edilmiştir. Mekke'de İslam tebliğinin durumuna ve Kureyş müşriklerinin vahye gösterdikleri tepkiye göre Hz. Peygamber'e "müşriklerden yüz çevir"²⁰ denilirken Medine döneminde hem Medine'de hem de savaşlarda (cihat) Müslümanlara sorun çıkaran münafıklardan ve Ehl-i kitap olan Medine Yahudilerinden yüz çevir²¹ emrine dönüşmüştür. Mekke'de Ebû Cehil²² ve Velîd b. Muğîre²³ gibi Mekke'nin ileri gelen ve davete karşı çıkan müşriklerine²⁴ Hz. Peygamber'in "itaat etmemesi, boyun eğmemesi" söylenirken Medine'de müttefik güçlerin (Ahzâb) topyekûn Müslümanlara saldırdığı

¹⁴ Medine'de Hz. Peygamber'e emir olarak verilen hitaplarda sabırdan ziyade "Ey Peygamber! müminleri savaşa teşvik et, kafirlere ve münafıklara itaat etme, onlara karşı cihad et" şeklinde emirler verilmiştir. Detaylı bilgi için bk. İsmail Kurt, *Kur'an'da Cihad Tematik ve Semantik Bir İnceleme* (Ankara: Fecr Yayınları, 2021), 134.

¹⁵ Âli İmrân 3/200. ve el-Enfâl 8/46. ayet ve bu Surelerden anlaşılacağı üzere sabır Bedir ve Uhud Savaşı bağlamındadır. Yine Hudeybiye'de Hz. Peygamber ağaç altında biat alırken sabırlı olmak, savaşırken kaçmamak üzere biat almıştır. Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Mustafa Dîb el-Buğâ (Dîmeşk: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), Cihad ve Siyer 56, hadis no: 2958, 2959, 2960.

¹⁶ el-Hicr 15/85; ez-Zuhuruf 43/89. Burada da olduğu gibi mefhum olarak alınan fakat birebir ayet çevirisi olmayan veya birkaç ayetin çevirisini içeren yerlerde sadece turnak kullanılmış, müstakil bir ayetin çevirisi olmadığı için ayetler italik yazılmamıştır.

¹⁷ el-Bakara 109. ayetteki emir inananlara, el-Maide 13'te ise Hz. Peygamber'edir. Muhataplarla ilişkilerin seyrine göre Kur'an'daki bu hitaplar zaman zaman sert, zaman zaman yumuşak olmuştur.

¹⁸ el-Enâm 6/14; Yûnus 10/104; ez-Zümer 39/ 11; el-Mümin 40/66.

¹⁹ el-Enâm 6/70; Kaf 50/45; ez-Zâriyât 51/55; et-Tûr 52/29; el-Alâ 87/9; el-Gaşiye 88/21.

²⁰ el-Arâf 7/199; el-Hicr 15/94; en-Necm 53/29.

²¹ en-Nisâ 4/63, 81; et-Tevbe 9/95.

²² el-Alak 96/19; Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemal Besyûni Zağlûl (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 485.

²³ el-Kalem 68/10; b. Süleyman Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhate (Beyrut: Dar-u İhyâi't-Tûras, 1423/2002), 4/404.

²⁴ el-İnsan 76/24; el-Furkân 25/52.

Hendek Savaşı bağlamında “kâfirlere ve münafıklara itaat etmemesi”²⁵ söylenmiştir. Mekke’de Kur’ân’a tabi olması emredilen kişiler genellikle Mekke müşrikleriyken²⁶ Medine’de Müslüman bir toplumun teşekkül etmiş olması nedeniyle onlara sık sık Allah ve Rasûlüne uymaları emri verilmiştir.²⁷ Bunun yanında Yahudilere ataları Hz. İbrahim’in dininin bir devamı olan Hz. Muhammed’in dini İslam’a tabi olmaları deklare edilmiştir.²⁸ İslam’a davet bağlamında Mekke’de, Hz. Peygamber’e Kureyş müşriklerini Rabbinin yoluna çağırması²⁹ emredilirken muhataplar farklı olsa da her iki dönemde de ona düşen görevin sadece İslam’ı tebliğ etmek olduğu gerçeği her zaman hatırlatılmıştır.³⁰

Medine’de cihad ve tebliğle ilgili olarak yapılan asıl değişiklik ise Mekke’de bulunmayan infak ve savaştır. Ayrıca Mekke’de imanla da doğrudan bağlantılı olarak kullanılan sabır ve cihad hitapları Medine’de genellikle savaş bağlamında ve cihad lafzı doğrudan savaş manasında kullanılmıştır. Yine cihad ve tebliğle irtibatlı olarak Mekke’de Hz. Peygamber’e İslam’ın tebliğinde karşılaştığı sıkıntılar karşısında,³¹ İslam’ı kabul eden müminlerin ise tevhid inancından dolayı maruz kaldığı eziyet, sürgün vb. durumlarda Allah’a güvenmeleri, O’na dayanmaları söylenirken³²; Medine döneminde hem Hz. Peygamber’e hem de inananlara katıldıkları savaşlarda Allah’a tevekkül etmeleri, güvenmeleri gerektiği söylenmiştir.³³ Çünkü Hz. Peygamber hicretin akabinde Müslümanların Allah’ın istediği şekilde onun etrafında bir araya gelmelerinden sonra onlarla savaştan müşriklerle Allah yolunda savaşmaya, onlarla savaşmayan müşriklere eman vermeye ve düşmanlarından hiç birine destek olmamak şartıyla müminlerle anlaşma yapanlar ile anlaşma yapmaya başlamıştır.³⁴ Bütün bu açıklamalardan sonra cihad-tebliğ ilişkisi yönünden on yıllık Medine döneminin Kur’ân ve siyer (olgu-nas) üzerinden okunmasını kronolojik olarak iki aşamada inceleyebiliriz.

²⁵ el-Ahzâb 33/1, 48.

²⁶ el-Arâf 7/3, 157; ez-Zümer 39/55.

²⁷ “De ki Allah ve Resulüne tabi olun” tarzındaki emirler için Bk. Âli İmrân 3/32, 132; en-Nisâ 4/59; el-Mâide 5/92; el-Enfâl 8/1, 20, 46; en-Nûr 24/54; Muhammed 47/33.

²⁸ el-Bakara 2/135; Âli İmrân 3/95; en-Nisâ 4/125.

²⁹ el-Kasas 28/87; en-Nahl 16/125; el-Hac 22/67.

³⁰ en-Nahl 16/35, 82; er-Rad 13/40; el-Ankebût 29/18; Yasin 36/17; eş-Şûrâ 42/48; Âli İmrân 3/20; el-Maide 5/67, 92, 99; en-Nûr 24/54; et-Teğâbün 64/12.

³¹ Yûnus 10/71; Hud 11/56, 88, 123; el-Furkân 25/58; eş-Şuarâ 26/217; en-Neml 27/79; eş-Şûrâ 42/10.

³² Yûnus 10/84-85; en-Nahl 16/42; el-Ankebût 29/59.

³³ Âli İmrân 3/122, 159, 160; en-Nisâ 4/81; el-Mâide 5/11, 23; el-Enfâl 8/2, 49; et-Tevbe 9/51, 129; el-Ahzâb 33/3, 48; el-Mümtehine 60/4.

³⁴ Salim b. Zekvan, *es-Sire Bir Harici/İbadi Klasığı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 49.

2. Hudeybiye Barışına Kadar Tebliğ ve Cihad

Medine'ye hicretten hemen sonra Medine Yahudileriyle birebir ilişkiler başlamış, Kureyş müşrikleri ise hâlâ yeni dinin mensuplarının en azılı düşmanı olmayı sürdürmüştür. Kureyş'in inananlara olan bu düşmanlığı hicretin 5. yılında yapılan Hendek Savaşıyla yavaş yavaş azalmaya başlamış,³⁵ Hudeybiye Musâlahası ile kısmen durmuş olsa da ancak Mekke fethiyle tamamen sonlanmıştır.³⁶ Mekke müşrikleriyle Müslümanlar arasında yapılan Bedir, Uhud ve Hendek gibi üç büyük savaş ise iki taraf arasında Mekke'de İslam'ın tebliğiyle ve özellikle Kur'ân'ın putları yermesiyle başlayan düşmanlık ve çatışmanın³⁷ Medine'de silahla çözümlenmesidir. Çünkü Mekke müşriklerinin tevhid inancından kaynaklanan Müslümanlara olan düşmanlığı, zulmü hicret sonrasında da devam etmiştir. Nitekim onlar hicret esnasında veya sonrasında ele geçirdikleri müminleri Mekke'ye götürerek işkence etmişlerdir. Örneğin hicret esnasında Ebû Cehil tarafından kandırılarak yakalanan Haris b. Ayaş'a Mekke'de işkence yapılmış, hicretin dördüncü yılında Rec' de yakalanan iki Müslüman da müşrikler tarafından Mekke'de idam edilmiştir.³⁸ Müslümanlar bir cihat türü olan hicretle birlikte Medine'de onları koruyacak bir hamî ve müttefik³⁹ kazanmış olsa da Kureyş'in düşmanlığından kurtulamamıştır. Nitekim hicretin ilk zamanlarında müşriklerin Medine'ye saldırmasından endişe duyan Hz. Peygamber, sahabeden birinin dışarıda bekleyerek kendisini korumasını istemiştir.⁴⁰ Çünkü Kureyş, Medine sakinlerinin hepsini⁴¹ ve özellikle Evs ve Hazreç'i peygamberi ve inananları himaye ettikleri için tehdit etmiş ve onları korumaya devam ederlerse Medine'ye saldırı yapacakları tehdidinde bulunmuştur. Nitekim Ensar'dan olan Sa'd b. Muâz ile Ebû Cehil arasında geçen konuşma bu durumu çok iyi yansıtmaktadır. Ebû Cehil, Mekke'de Kâbe'yi tavaf eden Ümeyye b. Halef'in dostu Sa'd b. Muâz'a şöyle diyor: "Dikkat et kendine! görüyorum ki sen Mekke'de güven içinde Kâbe'yi

³⁵ Hendek Savaşı ile Kureyş'in gücü kırılmıştır. Hz. Peygamber "Kureyş bu yıldan sonra size saldıramayacak fakat siz onlara saldıracaksınız" demiştir. Bk. İbn Hişâm, *Sire*, 2/254; Buhârî, Meğazi 64, hadis no: 4110.

³⁶ Mekke müşrikleriyle olan düşmanlık Kur'ân'ın 23 yıllık nüzul döneminin yaklaşık 18-20 yılını kapsamaktadır.

³⁷ Mekke'de Müslümanlar ile müşrikler arasında bir savaş olmamıştır. Müşrikler özellikle köleler gibi zayıf konumdaki Müslümanlara eziyet etmiş, işkence yapmış, gerek Hz. Peygamber gerekse kabilesi güçlü olup kendisini koruyan Müslümanlara ise daha çok sözlü tacizde bulunmuşlardır.

³⁸ İbn Hişâm, *Sire*, 1/475; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el- Vâkıdî, *el-Megazi*, , thk. Marsden Jones (Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 1988), 1/356-357.

³⁹ Ensar'ın Hz. Peygamber'i kabul etmesinde Yahudilerden duyduklarının etkisi olmuştur. Bk. İbn Hişâm, *Sire*, 1/428-429.

⁴⁰ Buhârî, Cihad ve Siyer 56, hadis no: 2885.

⁴¹ Mekke Müşrikleri Ensar'ın yanı sıra Abdullah b. Übey b. Selül'ü (öl. 9/631) ve Nadîr Yahudilerini de mektup yazarak tehdit etmiştir. Bk. Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asrî, Kitabü'l-Harac ve'l-İmare ve'l-Fey 19, hadis no: 3004.

tavaf ediyorsun. Hâlbuki siz (Medineli Evs ve Hazreç), dinlerini değiştirenleri himayenize aldınız, onlara yardım ettiğinizi söylüyorsunuz. Vallahi sen, eğer Ümeyye b. Halef'in himayesinde (koruması) olmasaydın sağ salim Medine'ye dönemezdin" diyerek Sa'd b. Muâz'ı tehdit etmiştir.⁴² Bu durum Kureyş'in Müslümanlara olan düşmanlığının ne derece büyük olduğunu göstermektedir.

Medine'de İslam davetine doğrudan muhatap olan, davete karşı direten ve onu engellemek isteyen Medine Yahudilerine de⁴³ Kur'ân'ın eleştiri ve tehditleri başlamıştır. İslam'ı kabul eden Ensar'dan bazı kimselere "siz peygambere iman edin biz ona inanmayız" diyen Medine Yahudileri,⁴⁴ başkalarına iyiliği emredip kendileri bile bile gerçeği gizledikleri için eleştirilmiştir.⁴⁵ Hâlbuki onlar ileride kendilerine gelecek bir peygamber sayesinde Arapları yeneceklerine dair iftihar etmiş,⁴⁶ Hz. Peygamber Araplar içinden gönderilince de bile bile onu yalanlamış ve bu nedenle lanete uğramıştır.⁴⁷ Nitekim Medineli Ensar'ın biat sırasında "o Yahudilerin sizi kendisiyle tehdit ettiği peygamberdir, Yahudiler sizi geçmesin"⁴⁸ diyerek İslam tebliğini kabul edip Müslüman olmalarında Yahudilerden duydukları sözlerin etkisi çok olmuştur. Çünkü daha önce Ensar'la onlar arasında çok sıkı bir ilişki ve müttefiklik vardı.⁴⁹ Bütün bunlara rağmen Medine'ye hicret akabinde Hz. Peygamber Yahudileri İslam'a davet edip, Kur'ân'a imana çağırınca Yahudiler "biz Tevrat'tan başka bir şeye inanmayız" diye karşılık vermiş⁵⁰ ve Kur'ân'ı bir vahiy olarak görmemiştir.⁵¹

Hicretin hemen sonrasında Yahudilerle bir anlaşma, Medine sözleşmesi,⁵² yapılmasına rağmen Yahudilerle yeni dinin mensupları arasında giderek artan bir çekişme

⁴² Sad b. Muaz da ticaret kervanlarını engellemekle Ebu Cehil'i tehdit etmiş, Ümeyye b. Halef Sad'a Ebu'l-Hakem'e karşı sesini yükseltme diyerek ortamı sakinleştirmeye çalışmıştır. Bk. Buhârî, Meğazi 64, hadis no: 3950.

⁴³ Medine ve çevresindeki Yahudiler en başından itibaren peygamberden hoşlanmamış ve peygamberi uğursuz saymıştır. Daha sonraları açıktan düşmanlığa başlamış, hile ve tuzaklar kurmuş hatta münafıklarla yardımlaşmıştır. Bk. Muhammed İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 3/77.

⁴⁴ Mukâtil, *Tefsir*, 1/102.

⁴⁵ el-Bakara 2/44.

⁴⁶ Mukâtil, *Tefsir*, 1/122.

⁴⁷ el-Bakara 2/89.

⁴⁸ İbn Hişâm, *Sire*, 1/429.

⁴⁹ Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016), 121.

⁵⁰ el-Bakara 2/91.

⁵¹ el-Bakara 2/101.

⁵² Medine'nin güvenliği için Müslümanlar Yahudilerle bir anlaşma yapmıştır. Bk. İbn Hişâm, *Sire*, 1/501-505; Vâkıdî, *Megazi*, 1/176; Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, 126.

ve sürtüşmenin başlamasının sebebi Müslümanların Medine'ye hicretiyle birlikte onların önceki güç ve statülerini⁵³ yitirmeye başlamasıdır.⁵⁴ Nasıl ki Mekke'de İslam'a ilgi duyan ve peygamberin etrafında toplanan, ona inanan insanlar Kureyş ileri gelenlerine ağır geldiyse Medine'de peygamber vasıtasıyla birbirine düşman iki Arap kabilesi arasındaki düşmanlığın sona erip her iki kabilenin bir güce, birliğe kavuşması Medine Yahudilerine ağır gelmiştir. Bunun üstüne bir de onların Kur'ân'a inanmaya çağırılması onlarla olan sürtüşme ve düşmanlığın giderek artmasına yol açmıştır. Medine'deki bu sürtüşmenin zirve noktası ise kiblenin (tekrar) Kâbe'ye çevrilmesi hadisesiyle yaşanmıştır. Medine'ye hicretin 17. ayında Müslümanların kiblesi Mescid-i Aksâ'dan önceki kible Kâbe'ye döndürülünce⁵⁵ Yahudi eşrafından bazı kimseler Hz. Peygamber'e gelerek "Ey Muhammed! seni önceki kablenden çeviren nedir, hâlbuki sen Hz. İbrahim'in dini üzerine olduğunu iddia ediyorsun eski kiblene dön de biz de sana tabi olalım" diyerek Hz. Peygamber'i İslam'dan çevirmek istemiştir.⁵⁶ Bütün bu olanların akabinde Yahudiler Hz. Peygamber'le başa çıkmayınca⁵⁷ Buas Harbi'ni⁵⁸ ve öncesindeki düşmanlıklarını hatırlatarak ve şiir okuyarak Evs ve Hazrec'in önceki düşmanlığını köpürtmeyi arzulamıştır.⁵⁹ Onların bu tutumu Yahudilerle Müslümanlar arasındaki sürtüşme ve çatışmanın daha da artmasına sebep olmuştur.⁶⁰ Yahudilerin müminlere düşmanlık yapmaya başlaması, Müslümanların arasını bozmaya çalışması Müslümanların Yahudilere karşı cihad etmesine neden olmuştur.

Cihad-tebliğ ilişkisi bağlamında Medine döneminin ilk zamanlarında bir yandan Yahudilerle olan problemlili ilişkiler sürerken diğer yandan Müslümanların baş düşmanı olan

⁵³ Medine Yahudileri Medine'deki pazarların dışında ithalatta, hububat alım-satımında, tefecilik, kuyumculuk gibi işlerde Medine'deki ekonomik yapıya hâkimdiler. Bk. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: 1990), 1/184-185.

⁵⁴ Abdullah b. Übey b. Selül'ün münafık olması da Hz. Peygamber'in hicreti ile Medine'deki liderlik ihtimalinin sona ermesinden dolayıdır. Bk. İbn Hişâm, *Sire*, 1/584-585.

⁵⁵ Buhârî, Tefsir 65, hadis no: 4486; İbn Hişâm, *Sire*, 1/550.

⁵⁶ İbn Hişâm, *Sire*, 1/550; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid İbn Abdülmaksûd b. Abdurrahim (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/198; Muhammed İzzet Derzeze, *et-Tefsîrü'l-hadîs* (Kahire: Dar-u İhyai'l-Kütübî'l-Arabî, 1383/1963), 6/254.

⁵⁷ Medine Yahudileri Hz. Peygamber'in huzuruna geldiklerinde selam vermiş gibi yaparak "es-Samü aleyke" (ölüm sana) şeklinde söyleyerek ona karşı olan kızgınlıklarını açıkça ortaya koymuşlar, Hz. Peygamber de onlara "ve aleyküm" (size de ölüm) diyerek karşılık vermiştir. Bk. Buhârî, Cihad ve Siyer 56, hadis no: 2935.

⁵⁸ Buas Harbi Evs ve Hazrec arasında İslam'dan önce yapılmış olup Evs Kabilesinin kazandığı bir savaştır. Bk. İbn Hişâm, *Sire*, 1/555-556.

⁵⁹ İbn Hişâm, *Sire*, 1/555.

⁶⁰ Yaşlı bir Yahudi olan Şas b. Kays, Evs ve Hazrec'in arasını -geçmişteki gibi- bozmak için bir gence "git onların arasına otur, sonra Buas Savaşı ve daha önceki savaşları ve bu konudaki şiirlerini hatırlat" diyerek aralarındaki daha önceki düşmanlığı tekrar başlatmayı arzulamıştır. Bu durum iki kabilenin tartışmasına ve silahlarına davranmalarına yol açmıştır. Konu Hz. Peygamber'e ulaştıncaya, o tekrar sükûneti sağlamıştır. Bk. İbn Hişâm, *Sire*, 1/555-556. Yahudilerin bu tarz tutumları Müslümanlarla aralarının açılmasına yol açmıştır.

Kureyş müşriklerinin kervanlarının Müslümanlar tarafından rahatsız edilmesi, yollarının kesilmesi sonucunda Bedir Savaşı'na, savaş şeklindeki ilk büyük cihada, giden bir süreç yaşanmıştır.⁶¹ Bu sebeple Medine'ye hicretle birlikte bir yandan vahyin ve tebliğin muhataplığına Yahudiler de doğrudan dâhil olurken diğer taraftan Kur'ân'ın direktifleri doğrultusunda eski düşman Kureyş kafirleriyle yapılacak savaşın adımları atılmıştır.⁶² Bu durumun akabinde Medine döneminde savaş şeklinde gerçekleşen ilk cihatta,⁶³ Bedir Savaşı'nda, müşriklerle hesaplaşma olmuştur.⁶⁴ Medine'de bir İslam toplumu oluşmuş ve İslam devleti kurulmuş olması sebebiyle Hz. Peygamber'in Kureyş'e karşı cihadı ve inananlar arasında düzenin sağlanması bağlamında Müslümanlara Hz. Peygamber'e itaat etmesi⁶⁵ ve savaşlarda sabrederek⁶⁶ Allah'a dayanmaları, O'na güvenmeleri⁶⁷ emredilmiştir. Böylece cihad-tebliğ bağlamında Mekke döneminde çoğunlukla Hz. Peygamber'in omuzlarında olan İslam'ı tebliğ ve müşriklerle cihad görevine Müslümanlar da dâhil edilmiştir. Nitekim Sahabenin cihadı (kıtal) zaruret görmesinin nedenlerinden biri de İslam davetinin önündeki engellerin kaldırılmasıdır.⁶⁸

Mekke'de tebliğin durumuna göre bazen Hz. Peygamber'in müşriklerden yüz çevirmesi, uzaklaşması emredilirken Medine'ye hicret sonrasında bu emrin muhatabı Ehl-i kitap olmuştur. Eğer hem müşrikler hem de Ehl-i kitap Hz. Peygamber'le tartışmaya devam edip davete yanaşmazlarsa Hz. Peygamber'e düşen görevin onları zorla Müslüman yapmak değil, sadece onlara İslam'ı tebliğ etmek olduğu⁶⁹ hatırlatılmıştır. Ayrıca Ehl-i kitap ahirette karşılaşacakları azapla tehdit edilmiştir.⁷⁰ Medine'deki muhataplara davet edildikleri dinden, İslam'dan, başka bir dinin geçerli olmadığı açıkça bildirilmiş⁷¹ ve onların İbrahim dinine, İslam'a, tabi olmaları istenmiştir.⁷² İslam'ın tebliği bağlamında Bedir zaferi sonrası

⁶¹ Ebu Cehil "Muhammed ve yanındakiler Nahle'deki gibi mallarımıza el koyacaklarını mı sanıyorlar! Bizim kervanımıza sahip çıktığımızı görecekler" diyerek Mekke'den bir ordu ile Bedir'e doğru yola çıkmıştır. Bk. Vâkıdî, *Megazi*, 1/39.

⁶² Bakara Suresindeki şehitlikle ilgili (154-155) ayetler, Allah yolunda savaşın (190-191), infak edin (195) gibi ayetler Kureyş'e karşı yapılacak bir savaşın hazırlığı olup savaş ilkeleriyle ilgilidir.

⁶³ el-Enfâl 8/72, 74-75.

⁶⁴ Hac 22/39-41. ayetlerde savaşa izin verildikten sonra Bakara Suresinde savaşın gerekliliği, sebepleri, nasıl olması gerektiği vb. maddi-manevi hazırlığı ele alınmıştır. Bedir Savaşı Enfâl suresinde anlatılmaktadır.

⁶⁵ el-Enfâl 8/1, 20, 46.

⁶⁶ el-Enfâl 8/46.

⁶⁷ el-Enfâl 8/2, 49.

⁶⁸ Mehmet Akbaş, *Sahabe'nin Cihad ve Daveti (İran-İrak Bölgesi)* (İstanbul: Nida Yayınları, 2015), 128.

⁶⁹ Âli İmrân 3/20.

⁷⁰ Âli İmrân 3/21.

⁷¹ Âli İmrân 3/85.

⁷² Âli İmrân 3/67, 95.

Benî Kaynuka'nın anlaşmayı bozması akabinde onları toplayan Hz. Peygamber "Ey Yahudi cemaati, Kureyş'in başına gelen bela başınıza gelmeden önce İslam'a katılın, siz benim peygamber olduğumu çok iyi biliyorsunuz" diyerek Müslümanlara karşı düşmanlaşan ve saldırganlaşan Kaynuka oğullarını son defa İslam'a çağırmıştır.⁷³ Medine Yahudileri ve Mekke müşrikleri İbrahim dinini kabul etmeye çağrılırken inananlar da Allah'a karşı sorumlu davranmaya (takva) ve Kur'ân'a uymaya çağırılmıştır. Hicretle birlikte İslam'ı tebliğ vazifesi de verilen Müslümanlardan iyiliği emredip kötülüğü nehyedecek, insanları hayra, güzelliğe çağırarak bir grup çıkarmaları istenmiştir.⁷⁴

Medine'ye hicret sonrasında Kur'ân'ın belirlemesi doğrultusunda İslam daveti bir yandan Mekke müşrikleri, Medine Yahudileri, Medine'ye gelen Necran Heyeti⁷⁵ gibi Hıristiyan gruplar veya Kureyş dışındaki müşrik Araplara sözlü olarak anlatılırken diğer yandan da İslam davetinin önündeki barikat ve engellerin kaldırılması için savaşlar ve seriyeler yapılmıştır. Cihad-davet ilişkisi bağlamında Kureyş müşriklerinin İslam'a olan düşmanlığı Bedir'de büyük bir savaşa dönüşmüş, Uhud'da⁷⁶ bu savaş daha da perçinleşmiş, Hendek Savaşı'nda⁷⁷ zirve yapmış, daha sonra ise durulmaya başlamıştır. Mekke müşriklerinin İslam'a ve Müslümanlara düşman olması nedeniyle Medine civarındaki kabileler hicretin 5. yılındaki Hendek Savaşı'na kadar İslam davetini kabul etmekten korkmuş, Hendek Savaşı/cihadı sonrasında onlar İslam'a katılmaya başlamıştır.⁷⁸ Kureyş'in düşmanlığının bir yansıması olarak Hendek Savaşı'nda Mekke müşrikleri öncülüğünde üç

⁷³ Vâkıdî, *Megazi*, 1/176; Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 6/227; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, 2/17.

⁷⁴ Âli İmrân 3/102-104.

⁷⁵ Necran Heyetinin Medine ziyaretinin hicretin ilk yıllarında Uhud harbinden önce (büyük ihtimalle 2-3. senede) olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü İbn Hişâm'ın aktardığı malumata göre Âli İmran Suresinin ilk 80 ayeti Medine'ye gelen ve peygamberle İsa'nın babası hakkında tartışan 60 kişilik Necran Heyeti hakkında inmiştir. Bu bilgiye göre Hz. Peygamber Yahudi Hahamlarını ve Necran Heyetini kendi huzurunda İslam'a davet ettiğinde Ebu Rafi el-Kurazi "Ey Muhammed! Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'ya tapmaları gibi bizim de sana tapmamızı istiyorsun" demesi karşısında Necranlı bir Hıristiyan olan Ribbis "Ey Muhammed! bizden bunu mu istiyorsun" diye sormuş, buna müteakip Hz. Peygamber de "Allah'tan başkasına tapmaktan, tapmayı emretmekten Ona sığırım, Allah beni bunun için göndermedi, bana bunu emretmedi" diye cevap vermiştir. Bk. İbn Hişâm, *Sire*, 1/547, 549, 553-554, 573-576, 582-584. İbn Hişâm'ın verdiği bilgiler ve Âli İmran Suresinin nüzul zamanı dikkate alındığında Necran Heyetinin hicretin ilk yıllarında Medine'ye geldiği anlaşılmaktadır. 80 küsur ayetin Necran Heyeti hakkında indiğini söyleyen İbn Âşûr "Siyer ehlinde her kim 9. yılın Elçiler yılı olmasından yola çıkarak Necran Heyetinin bu yılda geldiğini zannederse hata etmiştir. Çünkü bu sure Medenî surelerin ilklerinden olup surenin ilk kısmı Necran Heyeti hakkında inmiştir. Bu durum Necran Heyetinin Elçiler Senesinden önce geldiğini ortaya koymaktadır" demektedir. Derveze de buna benzer bir görüş aktarmaktadır. Bk. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Daru't-Tunûsî, 1984), 3/146; Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs*, 7/106.

⁷⁶ Âli İmrân 121. ayetten itibaren Uhud Savaşı anlatılmaktadır.

⁷⁷ el-Ahzâb Suresinde Hendek Savaşı ele alınmaktadır.

⁷⁸ Eğer Medine çevresindeki bu kabilelerin çoğunluğu Müslüman olmuş olsaydı Medine çevresinde hendek kazmak yerine onlardan yardım istenirdi Bk. Derveze, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, 3/25-26.

koldan müminlere savaş açılmıştır. Birleşmiş güçler (Ahzap) tarafından topyekûn İslam davetine ve Müslümanlara saldırılan savaş (Hendek) şartlarında Hz. Peygamber'e "Allah'a karşı sorumlu davran, münafıklara ve kâfirlere boyun eğme"⁷⁹, "vahye tabi ol, Allah'a güven"⁸⁰ ve "Allah yolunda savaşarak cihad et" denilmiştir.

Tebliğ bağlamında müminlere Allah'a, Hz. Peygamber'e ve onun onların içinden seçtiği liderlere⁸¹ uymaları emredilirken⁸² Hz. Peygamber'e de ona uymayan münafıklardan yüz çevirmesi ve münafıkları ikaz etmesi emredilmiştir. Çünkü peygamberlerin sadece onlara, onların tebliğine uymak için gönderildiği hatırlatılmaktadır.⁸³ Hz. Peygamber'e münafıklara nasihat etmesi, onları yaptıkları şeyler konusunda apaçık sözle uyarması⁸⁴ emredilmektedir.⁸⁵

Cihad (savaş) hususunda⁸⁶ münafıkların peygambere itaatsizliği eleştirilmekte,⁸⁷ Müslümanların ise ona tabi olması emredilmektedir.⁸⁸ Yeminlerinin arkasına sığınan münafıkların itaatsizliklerinin aşikâr olduğu söylenirken⁸⁹ Müslümanların Allah ve Resulüne uymaları emredilmiştir. Şayet Müslümanlar da nifak ehli gibi hareket ederse sorumluluklarının kendilerine ait olduğu söylenerek peygamberin vazifesinin sadece tebliğ olduğu hatırlatılmaktadır.⁹⁰ Yine Müslümanlara Allah'a güvenmeleri,⁹¹ Allah ve Resulünün buyruklarına tabi olmaları emredilirken⁹² Allah Resulüne de münafıklara ve kâfirlere karşı cihad etmesi emredilmiştir.⁹³ Şayet Müslümanlar peygambere itaat etmezse onun vazifesinin sadece davet olduğu tekrar hatırlatılmaktadır.⁹⁴

⁷⁹ el-Ahzâb 33/1. Hendek Savaşı'nın sıkıntılı anında Hz. Peygamber Gatafanlıları diğerlerinden ayırmak için Medine'nin hurma mahsulünün yarısını onlara vermeyi düşünmüş daha sonra Sad b. Muaz ve Sad b. Ubade ile iştisare ederek bu düşünceden vaz geçmiştir. Bk. İbn Hişâm, *Sire*, 2/223.

⁸⁰ el-Ahzâb 33/2-3.

⁸¹ Mukâtil, *Tefsir*, 1/382-383.

⁸² en-Nisâ 4/59.

⁸³ en-Nisâ 4/64.

⁸⁴ en-Nisâ 4/63.

⁸⁵ Mukâtil, *Tefsir*, 5/166; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 1/503.

⁸⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 22/176.

⁸⁷ Muhammed 47/20-21.

⁸⁸ Muhammed 47/33. Surenin 31. ayetinde "sizden mücahitleri ve sabredenleri bilinceye kadar sizi sımayacağız" hitabı ise ayetteki emrin cihad bağlamında olduğuna işaret etmektedir.

⁸⁹ en-Nûr 24/53.

⁹⁰ en-Nûr 24/54.

⁹¹ Mücadele 58/10.

⁹² Mücadele 58/13.

⁹³ et-Tahrîm 66/9.

⁹⁴ et-Teğâbun 64/12.

2.1. Kureyş Dışındaki Müşrik Kabilelere Karşı Tebliğ ve Cihad

Cihad-davet ilişkisi bağlamında Medine'ye hicret sonrasında Medine Yahudilerinin yanı sıra Mekke müşrikleri dışındaki müşrik Araplar da Hz. Peygamber tarafından İslam'a davet edilmiştir. O, Necid'ten⁹⁵ gelen bir kavmin İslam'ı anlatacak bir heyet istemesinin akabinde Evs ve Hazreç'ten 70 kişilik bir heyeti İslam'ı anlatması için Ebu Bera'nın kavmine ve bölgedeki diğer kabile reislerine göndermiştir. İslam'ı tanıtacak olan bu heyet Ebu Bera'nın himayesine rağmen kavim içi anlaşmazlıklar yüzünden Bi'ri ma'üne'de tuzağa düşürülerek şehit edilmiştir.⁹⁶ Bi'ri ma'üne hadisesiyle yaklaşık aynı tarihlerde Adal ve el-Kare kabilesinden bazı kimselerin Hz. Peygamber'den "İslam aramızda yayılmaktadır⁹⁷ bize dini anlatacak, Kur'ân öğretecek bir heyet gönder" sözü üzerine o, bir heyet göndermiştir. Gittiği yerdeki kabilelere Kur'ân öğretecek 7 kişilik bu tebliğ heyeti de Recî bölgesinde ihanete uğrayarak şehit edilmiş, heyetten iki kişi ise Mekke müşriklerine satılmıştır.⁹⁸ Tebliğ heyetlerine kurulan bu tuzakların intikamı daha sonra seriyyeler ile alınmıştır.⁹⁹ Gönderilen bu seriyyeler cihad-tebliğ ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü İslam'ı anlatmak için giden heyetler İslam'ı tebliğ uğrunda şehit olmuş, onların tuzak kurularak şehit edilmesi, şehit edenlere karşı bir diğer askeri heyetin (seriyyenin) onlara karşı cihada çıkmasına yol açmıştır.

Hicretin 6. senesinde Abdurrahman b. Avf, emrindeki 700 kişilik ordu ile Dûmetü'l-cendel'deki Kelb kabilesini İslam'a çağırarak için gönderilmiştir. Tebliğ heyetinin başındaki Abdurrahman'a Hz. Peygamber şu tavsiyeyi yapmıştır: "Allah'ın adıyla ve O'nun yolunda gazaya çık, Allah'ı inkâr edenlere karşı savaş, zulmetme, ihanet etme, sakın çocukları öldürme." Bu tavsiyenin dışında Hz. Peygamber Abdurrahman'a eğer İslam'ı kabul ederlerse kabile reislerinden birinin kızıyla evlenmesini de söylemiştir. Bu evlilikle İslam'a davet edilen, cihad edilen kavimle Müslümanların akraba olması, böylece aralarında sevgi ve

⁹⁵ Orta Arabistan'da bir bölgedir.

⁹⁶ Bi'ri ma'üne hadisesi hicretin 4. senesinde Safer ayında olmuş ve Hz. Peygamber Bi'ri ma'üne şehitlerine çok üzülmüştür. Bk. Vâkıdî, *Megazi*, 1/346-350; Buhârî, *Meğazi* 64, hadis no: 4088. Bu heyet bir savaş için değil sadece dinin tebliği için gitmiştir. Bk. Elşad Mahmudov, *Sebeup ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 402-406.

⁹⁷ Müslümanlar tarafından Medine'ye saldırı hazırlığı yapan Beni Lihyan reisinin öldürülmesi bu kabilenin Adal ve Kara kabileleri üstünden Medine'den bir davet heyeti isteyip onlara tuzak kurmalarına sebep olmuştur. Bk. Vâkıdî, *Megazi*, 1/354-355.

⁹⁸ Vâkıdî, *Megazi*, 1/354-358. Bu heyete saldıranların menfaat temin etme ve Kureyş'e yaranma amaçları olduğu görülmektedir. Bk. İbn Hişâm, *Sire*, 2/169-170; Buhârî, *Meğazi* 64, hadis no: 3989, 4086.

⁹⁹ Mahmudov, *Hiz. Peygamber'in Savaşları*, 406-407, 412.

muhabbet bağlarının kurulması ve İslam tebliğinin kalıcı olması hedeflenmiştir.¹⁰⁰ Nitekim cihad-tebliğ ilişkisini açık bir şekilde gösteren bu seriyye Hz. Peygamber'in tavsiyeleri doğrultusunda gerçekleşmiş, Kelb kabilesinin reisi ve çoğunluğu İslam'a katılmış Abdurrahma da Kelb Reisinin kızıyla evlenmiştir.¹⁰¹ Vahyin direktifleri ve Hz. Peygamber'in tavsiyeleri doğrultusunda İslam'ın tebliği akrabalık yoluyla da sağlanırken akrabalığın, aile bağlarının İslam'ın tebliğine ve cihada engel olmasına izin verilmemiştir. Bu konuda inananlara "kıyamet günü ne akrabanız ne de evlatlarınız size bir fayda sağlamayacak"¹⁰² şeklinde hatırlatma yapılmış, Arapların atası İbrahim ve babası Âzer üzerinden Medineli muhacirlerin Mekke'deki müşrik akrabalarını dost edinmemeleri söylenmiştir.¹⁰³ Yine Allah'a samimi bir şekilde iman edenlerin babaları, oğulları ve kavimlerini dahi Allah ve Resulüne düşmanlık edenleri dost edinmediği hatırlatılmıştır.¹⁰⁴

3. Hudeybiye Barışı Sonrası Tebliğ ve Cihad

610 yılında Mekke'de ilk vahiylerle birlikte başlayan Hz. Peygamber'in İslam'ı tebliğ vazifesi hicretin 6. senesindeki Hudeybiye Anlaşması'na kadar her zaman zor şartlarda devam etmiş, Hudeybiye sonrasındaki barış ortamında ise İslam'ın yayılması ve genişlemesi çok hızlı ilerlemiştir. Çünkü lider ve otorite olarak Kureyş'i gören Araplar Kureyş ve Müslümanlar arasındaki çatışmanın sonucunu beklemiştir. Her ne kadar gruplar halinde İslam'a katılma Mekke fethi sonrasında olsa da¹⁰⁵ Müslümanların yaptıkları cihatların bir sonucu olarak Mekke müşriklerinin Hudeybiye'de Müslümanları bir güç olarak kabul etmesi İslam'ın tebliğinin önündeki engelleri kaldırmış ve yayılmasını hızlandırmıştır. İslam'ı tebliğ etmek için Hudeybiye akabinde Hicaz'da seriyyeler düzenlendiği gibi Bizans ve Sasani gibi büyük devletler ve valilerine de davet mektupları gönderilmiştir.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Hz. Peygamber de davetin akrabalık yoluyla yayılması için siyasi evlilikler yapmıştır. Örneğin Bedir sonrası Mekke reisi Ebu Süfyan'ın kızıyla evlenmiştir. İbn İshak, *Sire*, 259; İbn Hişâm, *Sire*, 1/206.

¹⁰¹ Vâkıdî, *Megazi*, 2/560-561.

¹⁰² el-Mümtehine 60/1-3.

¹⁰³ el-Mümtehine 60/4.

¹⁰⁴ el-Mücâdele 58/2.

¹⁰⁵ İbn Hişâm, *Sire*, 2/560.

¹⁰⁶ Bizans, Sasani (İran), Habeşistan, Mısır, Umman, Gassan, Bahreyn gibi merkezlere İslam'a davet mektupları ve elçiler gönderilmiştir. Bk. İbn Hişâm, *Sire*, 2/607; Buhârî, Vahiy 1, hadis no: 7, Cihad ve Siyer 56, hadis no: 2936, 2939, Meğazi 64, hadis no: 4424. Davet mektupları hakkındaki tartışmalar için bk. Mehmet Azimli, "Hz. Peygamber'in Bizans İmparatoru Herakliyus'a Gönderdiği Davet Mektubu Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Hikmet Yurdu Dergisi* 4/7 (2011), 23-36; İsmail Hakkı Göksoy, "Hz. Peygamber'in Hükümdarlara Gönderdiği Davet Mektupları ve Önemi", *II. Kutlu Doğum Sempozyumu Kitabı*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999), 119-137. Hz Peygamber'in gönderdiği mektuplar, onlara verilen cevaplar ve var olan vesikalar için bk. Muhammed Hamidullah, *Mecmûatü'l-vesâiki's-siyasiyye li'l-ahdi'nebevi ve'l-hilâfeti'r-râşide* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1987), 99-333.

Kur'ân'ın asıl hedefi insanların İslam'a davet edilmesi olduğu için hiçbir zaman savaş gaye olmamıştır. Bu nedenle Kur'ân azılı düşmanı dahi olsa Müslümanların savaştığı düşman (Mekke müşrikleri) savaştan vazgeçip barışçıl bir tutum sergilerse inananların da barışı seçmesini emretmiş¹⁰⁷ ve her zaman insanların öldürülmesini değil, İslam'a kazandırılmasını amaçlamıştır. Bundan dolayı Kur'ân, insanların İslam'a gönüllerinin açılmasını sağlayan Hudeybiye Anlaşmasını apaçık bir fetih olarak isimlendirmiştir.¹⁰⁸ Fakat Kur'ân, İslam'a ve Müslümanlara düşmanlıkta aşırı gidip saldırganlığa devam eden düşmana karşı savaşmada gevşek davranmayı da eleştirmiştir.¹⁰⁹

Vahyin tebliğcisi Hz. Peygamber için de savaş hiçbir zaman asıl hedef olmamıştır. O, Umre için Mekke'ye doğru yola çıktığında Hudeybiye civarında yolda karşılaştığı bedevi bir kabileye İslam'ı tebliğ etmiş,¹¹⁰ Hudeybiye akabinde gidilen Hayber Fethi esnasında da Hz. Ali'ye asıl amacının insanların gönlünün İslam'a kazandırılması olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber Hayber Fethi esnasında Hz. Ali'nin "Hayber Yahudileriyle onlar da bizim gibi Müslüman oluncaya kadar savaşacak mıyım?" sözüne "Ey Ali sakın ol! Sükûnetle Hayberliler'in sahasına varıncaya kadar ilerle. Sonra Hayberliler'i İslam'a davet et ve üzerlerine vacip olan İslam esaslarını onlara bildir. Ey Ali! Allah'a yemin ederim ki, senin davetle bir tek kişinin hidayete kavuşması dahi, senin kırmızı develerinin olmasından çok daha hayırlıdır" diyerek asıl hedefinin İslam'ın tebliği olduğunu vurgulamıştır.¹¹¹

Mekke müşrikleri daima İslam davetinin önündeki en büyük engel olmuştur.¹¹² Onlar hem Müslümanlara düşmanlık yaparak hem de İslam'ı kabul edebilecek insanların onların korkusundan İslam davetine uzak durmasına neden olarak İslam'ın tebliğine engel olmuştur. Bu nedenle Mekke müşriklerinin hicretin 6. yılında gerçekleştirilen Hudeybiye Anlaşmasına ihanet etmesi hicretin 8. yılında Mekke'nin fethedilmesini sağlamıştır.¹¹³ Savaşsız bir şekilde elde edilen Mekke'nin fethiyle İslam'ın tebliğinin önündeki ana engel

¹⁰⁷ en-Nisâ 4/84-86; el-Enfâl 8/60-61.

¹⁰⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 22/199; Fetih 48/1.

¹⁰⁹ en-Nisâ 4/75; et-Tevbe 9/38.

¹¹⁰ Vâkıdî, *Megazi*, 2/575. Ebu Zer Müslüman olduğunda Hz. Peygamber ona "sen kavmine git, benim Peygamber olduğumu onlara bildir" diyerek kendi kavmini İslam'a davet etmesini talep etmiştir. Bk. Buhârî, *Menakıbu'l-Ensar* 63, hadis no: 3861.

¹¹¹ Buhârî, *Cihad ve Siyer* 56, hadis no: 2942, 3009.

¹¹² Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 181.

¹¹³ Hicretin 8. yılı Ramazan'ın yirmisinde Mekke fethedildi. Bk. İbn Hişâm, *Sire*, 2/437; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el- Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, thk. Mecdi Bâsellûm (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005), 10/634; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 4/125; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5/117.

ortadan kaldırılmış ve bu fethin akabinde Cezime, Sudâ ve Beni Harise b. Amr kabilelerine, Yelemem ve Urane civarına İslam'a davet seriyeleri gönderilmiştir.¹¹⁴

Hız. Peygamber Tebük Seferi akabinde ise Hâlid b. Velîd'i,¹¹⁵ Hız. Ali'yi¹¹⁶ ve Sürad b. Abdullah'ı¹¹⁷ İslam'ı tebliğ etmesi için seriyye komutanı olarak görevlendirmiştir. Mekke'nin Fethi ve Tebük Seferi sonrasında Sakif Kabilesinin İslam'a katılmasının akabinde 9. senede Araplar heyetler halinde Medine'ye gelerek İslam'a katılmaya başlamıştır.¹¹⁸ Beni Temim, Sa'lebe, Mürre, Maharib, Ukayl, Kilab, Bukea, Kinane, Rebia vb. kabileler¹¹⁹ Medine'ye gelip Müslüman olmuştur. Nitekim Hız. Peygamber'in Mekke ve Medine'de uzun yıllar insanlara İslam'ı tebliğ etmesi sonucunda insanların akın akın İslam'a girmesi gerçekleşmiş ve bu durum Nasr Suresinde¹²⁰ açıkça dile getirilmiştir.

Veda Haccı'nda insanlara İslam'ı tebliğ etme vazifesini hakkıyla ifa ettiğiyle ilgili olarak Hız. Peygamber "Ey insanlar! sözümü iyi dinleyin, belki de burada sizinle bir daha olamayacağım..." hitabıyla başlayan hutbesinin sonunda "Allah'ım! tebliğ ettim mi?" diye sormuş oradakilerin "evet tebliğ ettin" cevabına "Allah'ım şahit ol" diyerek¹²¹ İslam'ı tebliğ ettiğini ifade etmiştir. Tebliğ-cihad bağlamında Hız. Peygamber'in insanları İslam'a davet etme vazifesi Mekke'de Kur'ân'ın "Ey örtüsüne bürünen (peygamberlik görevi verilen) kalk ve (insanları) uyar"¹²² hitabıyla başlamıştır. Aynı şekilde Hız. Peygamber'in Mekke'deki veda hutbesinde "Allah'ım! tebliğ ettim mi?" nidasına insanların "evet tebliğ ettin" şeklinde verdiği cevaba "Allah'ım şahit ol" demesiyle sona ermiştir.¹²³

Sonuç

Kur'ân'ın nüzul asrına baktığımızda Medine'ye hicret, olgunun değişmesine paralel olarak cihad-tebliğ ilişkisinin de değişmesini sağlamıştır. Bu değişikliğin temelinde Müslümanların Mekke'deki gibi zayıf ve küçük bir grup olmaktan çıkıp Medine'de siyasi,

¹¹⁴ Vâkîdî, *el-Megazi*, 3/873, 875, 982; Mahmudov, *Hız. Peygamber'in Savaşları*, 415-422.

¹¹⁵ Mahmudov, *Hız. Peygamber'in Savaşları*, 423-425.

¹¹⁶ Vâkîdî, *Megazi*, 3/1079-1080.

¹¹⁷ Mahmudov, *Hız. Peygamber'in Savaşları*, 429-430.

¹¹⁸ İbn Hişâm, *Sire*, 2/559-560.

¹¹⁹ Derveze, *Hız. Peygamber'in Hayatı*, 3/32.

¹²⁰ en-Nasr 110/2.

¹²¹ İbn Hişâm, *Sire*, 2/603-604; Vâkîdî, *Megazi*, 3/1103; Buhârî, *Meğazi* 64, hadis no: 4403.

¹²² el-Müddessir 74/1-2.

¹²³ Veda Hutbesi Veda Haccı'nda hicretin 10. yılının Zilhicce ayında olmuş Hız. Peygamber de bu ayın 14'ünde Medine'ye doğru yola çıkmış ayın sonunda varmıştır. Hız. Peygamber Medine'ye vardikten 2 ay sonra 11. yılda Rebiulevvel ayının 12. günü, pazartesi, vefat etmiştir. Bk. Vâkîdî, *el-Megazi*, 3/1110, 1120; Bünyamin Erul, "Veda Haccı ve Veda Hutbesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, ed. Komisyon (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 590-593.

askeri ve ekonomik bir güce kavuşmuş olması yatmaktadır. Allah yolunda cihadın ve İslam'a davetin nasıl yapılacağını ise her zaman Kur'ân belirlemiştir. Mekke'de cihad ve tebliğin yapılmasında daha çok sabır ve hicret ön plana çıkarken Medine'de infak ve kıtal gibi yöntemler ortaya çıkmıştır. Yine Mekke'de cihad ve tebliğ vazifesinin yükü doğrudan Hz. Peygamber'in omuzlarında iken Medine'de bir İslam toplumunun teşekkül etmesi Müslümanların da aktif bir şekilde cihad ve İslam'a davet görevine katılmasını sağlamıştır. Medine'de İslam davetinin muhataplarına Mekke müşriklerinin yanı sıra Medine Yahudileri, Hicazdaki müşrik Araplar ve Medine'ye gelen heyetler gibi farklı gruplar dâhil olmuştur. Medine'ye hicretle birlikte özellikle ilk yıllarda, Medine Yahudileri ve Medine'de ortaya çıkan münafıklar cihadın ve tebliğin direk muhatabı olmuştur. Hicretle birlikte değişen şartlar ve muhataplar Medenî surelerde vahyin ve hitabın değişmesini sağlamıştır. Nitekim Mekke'de cihad-tebliğ bağlamında karşılaştığı zorluklar karşısında Hz. Peygamber'e daima sabır tavsiye edilirken Medine'de doğrudan Hz. Peygamber'e hiçbir zaman "sabret" denilmemiştir. Medine döneminde genellikle İslam'ın tebliğinde karşılaşılan engeller bağlamında yapılan savaşlarda Müslümanların sabretmesi emredilmiştir. Yine bu dönemde Hz. Peygamber'in kâfirlere ve münafıklara boyun eğmemesi, onlara itaat etmemesi emredilmiş, cihad-tebliğ bağlamında cihad lafzına ise genellikle savaş veya savaşla irtibatlı olan sefer anlamı yüklenmiştir.

Medine dönemi cihad-tebliğ ilişkisini genel olarak Hudeybiye öncesi ve sonrası şeklinde iki döneme ayırabiliriz. Mekke müşrikleri Medine döneminde de İslam davetinin ve Allah yolunda cihadın esas muhatabı olmuştur. Hicrete rağmen Kureyş'in İslam davetine olan düşmanlığının devam etmesi onlarla yapılan üç büyük savaşa yol açmıştır. Çünkü Mekke'de İslam davetini kolaylıkla engelleyen Kureyş Müslümanların Medine'ye hicreti sonrası hem onları himaye edenleri hem de diğer Medine sakinlerini tehdit etmiş, tehditler işe yaramayınca iş savaşa varmıştır. Durumun savaşa dönüşmesinde hicretle güçlenen Müslümanların düşmanları olan Kureyş'in kervanlarına bir tehdit oluşturması da büyük bir etken olmuştur. Medine döneminde Yahudilerin İslam'a davet edilmesi olaylı ve sürtüşmeli bir şekilde devam etmiştir. Müslümanların hicretiyle Medine'deki eski statülerini kaybeden Yahudiler en başından itibaren İslam davetine ve Müslümanlara düşmanlık beslemiş, İslam davetini engellemek istemiştir. Onların İslam'a olan düşmanlığı Müslümanların onlara karşı cihad etmesine yol açmıştır. Medine Yahudileri genel olarak ya Müslümanlara ihanet etme

veya Müslümanların düşmanı olan Kureyş'e yardım etme nedeniyle Mekke müşrikleriyle yapılan üç büyük savaş akabinde Hudeybiye öncesi birer birer Medine'den sürülmüştür. Medine'de İslam davetinin önündeki engeller peyderpey, savaş ve seriyyeler ile bertaraf edilmiştir. Mekke müşrikleri ve Yahudilerin yanı sıra İslam Hicazdaki müşrik Araplara da tebliğ edilmiş, seriyyelerin yanı sıra evlilikler yoluyla da İslam davetinin önü açılmaya çalışılmıştır. Bununla beraber Hudeybiye Barışı'na kadar İslam davetinin bir savunma ve var olma çabasında olduğunu, bu çabanın bir sonucu olarak savaş şeklinde cihadın ortaya çıktığını, İslam'ın ancak Hudeybiye Barışı sonrasında çok hızlı bir şekilde yayılmaya başladığını belirtmeliyiz.

Kureyş'i otorite kabul eden Hicaz'daki Araplar, Kureyş'in korkusundan Hudeybiye Anlaşması'na kadar İslam davetine katılmaktan imtina etmiştir. Bu yönüyle Kur'ân'ın apaçık fetih dediği Hudeybiye Barışı, İslam davetinin önündeki engellerin kaldırılmasında önemli bir milat olmuştur. İslam'ın Hicaz'daki müşrik Araplara açılabilmesi ve Bizans, Sasani gibi büyük devletlere ve bölge valilerine İslam'a davet mektuplarının gönderilmesi Hudeybiye sonrasında mümkün olmuştur. Savaşı hiçbir zaman ana hedef görmeyen Kur'ân, asıl hedefin insanların gönüllerini İslam'a kazandırmak olduğunu vurgulamıştır. Aynı şekilde Hz. Peygamber de Hz. Ali'ye Hayber seferi sırasında "senin davetinle bir tek kişinin Müslüman olması senin kırmızı develerinin olmasından çok daha hayırlıdır" diyerek bu durumu dile getirmiştir. Yine Kur'ân, İslam'ın en azılı düşmanı Kureyş, barışa yanaştığı takdirde Müslümanların da barış yanlısı olmasını emretmiş, bununla beraber saldırganlığa devam eden düşmana karşı gevşeklik göstermeyi de kerih görmüştür. Hudeybiye Barışı ile İslam davetinin önündeki ana engel bertaraf edilirken Mekke fethiyle bu tehlike 8. yılda tamamen ortadan kaldırılmıştır. İslam'ın önündeki en büyük engelin kaldırılmasıyla birlikte "İnsanların akın akın Allah'ın dinine girdiğini görürsün" ayetindeki gibi 9. yılda, Elçiler Senesinde, müşrik Araplar heyetler halinde İslam'a girmeye başlamıştır. Böylece vahyin nüzulünün ilk günlerinde Mekke'de Kur'ân'ın "Ey Peygamber! kalk ve insanları uyar" emriyle başlayan Hz. Peygamber'in insanları İslam'a daveti ve Allah yolundaki cihadı Veda Hacci'nda "Allah'ım! tebliğ ettim mi?" hitabıyla sona ermiştir.

Kaynakça / References

- Akbaş, Mehmet. *Sahabe'nin Cihad ve Daveti (İran-İrak Bölgesi)*. İstanbul: Nida Yayınları, 2015.
- Arslantaş, Nuh. *H. Muhammed Döneminde Yahudiler* İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016.
- Azimli, Mehmet. "Hz. Peygamber'in Bizans İmparatoru Herakliyus'a Gönderdiği Davet Mektubu Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Hikmet Yurdu Dergisi* 4/7 (2011), 13-37.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-. *el-Câmiu's-sahîh*. nşr. Mustafa Dîb el-Buğâ. 9 Cilt. Dîmeşk: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Câbirî, Muhammed Âbid el-. *Fehmü'l-Kur'âni'l-hakîm et-Tefsîru'l-vâdih hasebi tertîbi'n-nüzûl*. 3 Cilt. Mağrib: Daru'l-Beydâ, 2008.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrû'l-hadîs*. 10 Cilt. Kahire: Dar-u İhyai'l-Kütübî'l-Arabî, 1383/1963.
- Derveze, Muhammed İzzet. *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Mehmet Yolcu. 3 Cilt İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asrî,
- Erul, Bünyamin. "Veda Haccı ve Veda Hutbesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ed. Komisyon. 42/590-593. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Göksoy, İsmail Hakkı. "Hz. Peygamber'in Hükümdarlara Gönderdiği Davet Mektupları ve Önemi". *II. Kutlu Doğum Sempozyumu Kitabı*. 119-138. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999.
- Hamidullah, Muhammed. *Mecmûatü'l-vesâiki's-siyasiyye li'l-ahdi'n-nebevî ve'l-hilâfeti'r-râşide*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1987.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt İstanbul: 1990.
- Hüseyin, Taha. *Cahiliye Şiiri Üzerine*. çev. Şaban Karataş. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Daru't-Tunûsî, 1984.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdülmelik. *es-Siretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sakka vd. 2 Cilt. Mısır: Mustafa el-Bâbi el-Halebî ve Evlâdüh, 1375/1955.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Suudi Arabistan: Dâr-u Tayyibe, 1420/1999.
- Keleş, Ahmet. "Cihad-Tebliğ-Kılıç Bağlamında İslam'ın Yayılışı". *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu*. ed. Komisyon. 249-280. Ankara: Fecr Yayınları, 2007.
- Kurt, İsmail. *Kur'an'da Cihad Tematik ve Semantik Bir İnceleme*. Ankara: Fecr Yayınları, 2021.
- Mahmudov, Elşad. *Sebepler ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-. *Te'vilâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdi Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1426/2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-. *en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. es-Seyyid İbn Abdülmaksûd b. Abdurrahim. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Mukâtil, b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şehhate. 5 Cilt. Beyrut: Dar-u İhyâi't-Türas, 1423/2002.
- Orhan, Fatih. "Cihadın Mahiyeti ve "Tebliğ Metodu" Olarak Kullanılması", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 25 (2015), 343-359.

- Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîru'l-menâr*. 12 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'lÂmma li'l-Kitâb, 1990.
- Salim b. Zekvan. *es-Sire Bir Harici/İbadi Klasığı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Sırma, İhsan Süreyya. *İslami Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad*. İstanbul: Beyan Yayınları, 42. Basım, 2015.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmiu'l-beyan an te'vili âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed el-. *Esbâbü'n-nüzûli'l-Kur'ân*. thk. Kemal Besyûni Zağlûl. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-. *el-Megazi*,. thk. Marsden Jones. 3 Cilt Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 1988.